

III

Ο ΥΦΗΓΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΔΑΛΜΑΣ

Ο ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΟΣ ΠΡΩΤΟΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΣ ΦΙΛΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Μιὰ ξεχωριστὴ φυσιογνωμία, ποὺ ἔχει στενὰ συνδεθῆ μὲ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἱστορίας τοῦ χημικοῦ κλάδου καὶ τὴν διατηροῦν δόλοζώντανη, σ' ἄλλους συναδέλφους χημικοὺς οἱ ἀξέχαστες ἀναμνήσεις τῶν περασμένων καὶ σ' ἄλλους—τοὺς νεώτερους—δοθρύλος, εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ Δημητρίου Δάλμα. Τοῦ σεμνοῦ καὶ ἀκούραστου ἐπιστήμονα καὶ περισσότερο τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν μεγάλη καρδιὰ καὶ τὰ τρυφερὰ γιὰ δλους αἰσθήματα.

Μὲ συγκίνηση θὰ ξαναθυμηθῶ καὶ θὰ ἴστορήσω μιὰ ζωὴ διλόκληρη κοντὰ στὸν ἀξέχαστο αὐτὸν φίλο μου. Γιατὶ δὲ Δάλμας, χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ λιγότερο ἀξιόλογος ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεγάλους τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἐρευνητὰς τῆς γενιᾶς του, ήταν πρὸ παντὸς ἔνας ἀληθινὰ διαλεχτὸς ἀνθρωπος, ἔνας μεγάλος αἰσθηματίας, ἔνας γιὰ δλους φίλος. Καὶ περισσότερο γι' αὐτὰ τὰ χαρίσματά του διατηρεῖται δολοθέρμη ἡ ἀνάμνησή του στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, καὶ διαιωνίζεται, μεταξὺ τῶν σημερινῶν, ἡ ἀγαθὴ φήμη του.

* * *

‘Ο Δάλμας, σὰν Καθηγητής, σὰν Δάσκαλος, ὑπῆρξε, κατὰ τοὺς πρῶτους ἑκείνους χρόνους, γιὰ τὴ Χημικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τὸ συμπλήρωμα, τὸ ἀπαραίτητο, τῶν δυὸς ἄλλων μεγάλων*. Τῶν Καθηγητῶν Ζέγγελη καὶ Ματθαιόπουλου. Αὐτός, ἔνας

* ‘Ο Δημ. Κ. Δάλμας γεννήθηκε στὸ μικρὸ χωριό Βήσσανη τῆς περιοχῆς Πιωγωνίου Βορ. Ἡπείρου κατὰ τὸ 1886. Ἐκεῖ, ἐπὶ τουρκοκρατίας, διδάχτηκε τὰ πρῶτα γράμματα. ‘Ο πατέρας του, φούρναρης τὸ ἐπάγγελμα, ἐγκαταστάθηκε ἀργότερα στὸ Ἡράκλειο Κρήτης, δπου δο Μήτσος μεγάλωσε καὶ τέλειωσε τὸ Γυμνάσιο. Τὸ 1908 ἤλθε στὴν Ἀθήνα καὶ γράφτηκε στὶς Φυσικὲς Ἐπιστῆμες. Σπούδαζε καὶ παράλληλα δούλευε στὸ μεγάλο φαρμακεῖο καὶ φαρμακοβιοτεχνία τοῦ «Κρίνου» γιὰ νὰ συμπληρώνῃ τὴ φτωχὴ ἐπιχορήγηση τοῦ πατέρα του. Τὴ δουλειὰ αὐτῇ τὴν κράτησε, σὰν βοηθητική, τοῦ πενιχροῦ μισθοῦ τὸν ἐπιμελητή, καὶ πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων καὶ ἐπιστρατεύσεων πήρε τὸ πτυχίο του ἀργά, τὸ 1917, καὶ τὸ διδακτορικό του δίπλωμα τὸ 1918. ‘Απὸ φοιτητὴς ἀφιερώθηκε στὴν εἰδικότητα τῆς Χημείας. ‘Ο Καθηγητὴς Ζέγγελης παρα-

ἀπλὸς ἐπιμελητής, θὰ ἔπαιρνε τὸν φοιτητὴν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μὲ παιδαγωγικὴ μαεστρία, μὲ ὑπομονὴ καὶ πραότητα, μὲ σοφία, ἀκούραστος, διδάσκοντας καὶ ἀπλουστεύοντας, ἐπαναλαμβάνοντας χωρὶς νὰ βαρεθῇ καὶ χωρὶς νὰ δυσφορήσῃ, θὰ κατάφερνε νὰ τοῦ κάνῃ εὐκολονόητες ἐκεῖνες τὶς πρῶτες δύσκολες ἔννοιες τῆς Χημείας. Αὐτὸς θὰ τὸν ἔμπαξε στὸν κόσμο τῆς νέας ἐπιστήμης. Ἐκεῖνος θὰ τοῦ μάθαινε καλύτερα τὶς θεωρίες, θὰ τοῦ δίδασκε τὸν χημικὸν τύπους καὶ τὶς ἔξισώσεις, θὰ τοῦ ἔδειχνε πῶς νὰ πρωτοπιάσῃ τὰ χημικὰ δργανα καὶ πῶς νὰ καταπιαστῇ μὲ τὸ πρῶτο πείραμα καὶ τὴν πρώτη ἀνάλυση. Γιατὶ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τελειώναμε τὸ Γυμνάσιο ἐλάχιστα ἔχοντας διδαχθῆναι καὶ πληροφορηθῆναι περὶ χημείας.

Τὸ μάθημα τοῦ Δάλμα, τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, ἀπὸ τὶς 2 ἔως τὶς 3 κάθε μεσημέρι, στὸ μικρὸ ἀμφιθέατρο τοῦ Χημείου τῆς δόδον Σόλωνος, στὸ ὑπόγειο, μένει ἴστορικό, γιὰ πολλὲς γενιὲς φοιτητῶν τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων σὰν ἡ πρώτη ἐμπειρία τῆς ἐπιστήμης τους. "Ολοὶ τὸν θυμοῦνται νὰ πασκίζῃ γιὰ τὴ διδαχὴ τῶν ἀρχάριων καὶ γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν πρώτων χειρισμῶν τῆς χημικῆς ἀνάλυσης. Τὴν ἔξατμιση, τὴν διήθηση, τὴν ἀπόσταξη, τὴν σύντηξη. Καὶ μαζὶ μὲ τὰ πειράματα, νὰ λέη καὶ νὰ ἔαναλέη γιὰ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μέταλλα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν «πρώτη δομάδα». Νὰ ἀραδιάζῃ στὸν πίνακα ἀτέλειωτους χημικοὺς τύπους καὶ ἔξισώσεις. Κι' ὅταν ὁ πίνακας παραγιόμιζε καὶ οἱ φοιτητές του, τὴν ὥρα ποὺ εἶχε γυρισμένες τὶς πλάτες του, γράφοντας, ἔδειχναν τὴν κούρασή τους μὲ τὰ πόδια, μὲ τὰ ποδοκροτήματα, ἐκεῖνος γύριζε, τοὺς κύτταζε ἥρεμος καὶ μὲ τὸ ἀποκρυσταλλωμένο μειδίαμά του, χωρὶς θυμό, ρωτοῦσε: Μὰ τί συμβαίνει; Καταλάβαινε δμως πολὺ καλά τί συμβαίνει. Καὶ τότε Ἐκεῖνος, πιὸ καθαρά, πιὸ ἀργά, πιὸ ἀπλά, ξανάρχιζε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ἵδια, κυττάντας καλοκάγαθα στὰ μάτια τοὺς μαθητές του, γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀπὸ τὴν λάμψη τους ὃν μπῆκαν στὸ νόημα τῶν λεγομένων του, ὥστε νὰ προχωρήσῃ πάρα-κάτω.

Παράδειγμα ὁ Ἰδιος, μὲ τὴν ἀσκητική του ζωή, πιστός καὶ ἀφωσιωμένος στὴν ἐπιστήμη, κλεισμένος ἀπὸ τὰ ἔημερώματα μέχρι ἀργά τὸ βράδυ στὰ πνιγμένα ἀπὸ καπνοὺς καὶ ἀνυπόφορες δσμές πρωτόγονα ἐργαστήρια τῆς ἐποχῆς, θὰ κατάφερνε, χωρὶς μεγάλα λόγια, χωρὶς ἐπίδειξη στόμφου καὶ σοφίας, νὰ τὸν παραδειγματίσῃ καὶ νὰ τὸν κάνῃ, ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμα φοιτητικὰ χρόνια, ν' ἀφωσιωθῇ καὶ νὰ ἀγα-

τήρησε καὶ ἔξετίμησε πολὺ τὴν προσεκτικὴ δουλειά του καὶ ἀπὸ τὸ 1909 τὸν προσέλαβε βοηθό του γιὰ νὰ τὸν τοποθετήσῃ ἀργότερα, τὸ 1918, στὴ θέση τοῦ πρώτου ἐπιμελητῆ του. Ἀπὸ τὴν νέα αὐτὴ θέση, παρ' ὅτι εἶχε ἀρμοδιότητα μόνο τὴν ἐπίβλεψη τῶν ἀσκήσεων τῶν φοιτητῶν, δίδαξε συστηματικά, μὲ δική του πρωτοβουλία, ἐπὶ 33 χρόνια (1918-1951), σὰν ἔχειωστο μάθημα, τὴν Ἀναλυτική Χημεία. "Οπως καὶ πάρα-κάτω θ' ἀναφέρω, δούλεψε ἀκόύραστα σὰν ἐρευνητής καὶ δημοσίευσε πολλὲς ἐργασίες. Τὸ 1931-32 πήγε στὸ Παρίσι μὲ ὑποτροφία κι' ἐργάστηκε κοντά στὸν Καθηγητὴν Auger. Ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1927 δίδαξε στὴ Δασολογικὴ Σχολή, ποὺ λειτουργοῦσε τότε ἀκόμα στὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀνόργανο καὶ Ὁργανική Χημεία, ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἐπιμελητῆ τῶν μαθημάτων αὐτῶν. Τὴν καθηγητική τους ἔδρα κρατοῦσε τυπικά δια Καθηγητὴς Ζέγγελης. Τὸ 1951 τὸν πήρε τὸ δριο τῆς ἡλικίας καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀναγκαστικά ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο.

πήση φανατικά τὴν ἐπιστήμη του καὶ τὸ ἔργαστήριο τῆς. Νὰ τὸν μετατρέψῃ ἀπὸ ἔνα κοινὸν φοιτητάκο σ' ἔνα ἀληθινὸν καὶ φανατικὸ ἔργατη τῆς ἐπιστήμης.

Τὴν πρώτη γνωριμία μου μὲ τὸν Δάλμα τὴν ἔκανα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1919, ὅταν ἐγκαταστάθηκα, σὰν ἀσκούμενος, στὸ μικρὸ ἔργαστήριο τῶν βοηθῶν τῆς Ἀνοργάνου Χημείας. Καὶ ἡ μεταξύ μας συνεννόηση καὶ συμπάθεια μεγάλωσαν γρήγορα. Ἀν καὶ ἥμουν προσκολλημένος, σὰν βοηθός, στὸ δεύτερο ἐπιμελητή, τὸν Οἰκονομόπουλο, μὲ τὸν δόποιο εἶχα περισσότερη συνεργασία, ἡ φιλία μου μὲ τὸν Δάλμα προχώρησε γρήγορα κι' ἔγινε σύντομα πολὺ ἐγκάρδια.

Ο πρῶτος, λεβέντης, μὲ τὸ ώραιο παράστημά του, τὰ καλοραμμένα κομψὰ ροῦχα του καὶ τὴν ἀτσαλάκωτη κάτασπρη ποδιά του, τὸ εὐγενικὸ ἄλλα καὶ κάπως ὑπεροπτικὸ ὑφος του καὶ τὶς εἰρωνικὲς πολλὲς φορὲς κουβέντες του. Ὁ ἄλλος, μαζεμένος, πάντα σὰν φοβισμένος, λιγομίλητος, μὲ τὸ ἀσκητικὸ καὶ πρόωρα γερασμένο πρόσωπό του, μὲ τὸ λιγνὸ καὶ μέτριο στὸ μπδὶ παράστημα, μὲ τὴν ἀθρόυβη παρουσία του, τὴν κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιδεικτική, χάρη στὴν ἄκομψη φορεσιά του καὶ τὴν ταλαιπωρημένη καὶ τρυπημένη, ἀπὸ τὰ δέξα, μπλούζα του, ἥταν δ ἀπλὸς ἄνθρωπος ποὺ ἔδινε τὸ θάρρος νὰ τὸν πλησιάσῃς καὶ νὰ τὸν συναναστραφῆς.

Γι' αὐτὸ καὶ μένα, νεώτατο τότε, τὸν ἐπίστης μαζεμένο, τὸν θορυβημένο μέσα στὸ καινούργιο περιβάλλον, ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν δλο μεγαλύτεροι μου στὰ χρόνια, μὲ τράβηξε κοντά του, ἀπὸ τὶς πρῶτες ἡμέρες, ἡ δμοιότητα τοῦ χαρακτῆρα. Βρήκα στὸ Δάλμα, τὸν δάσκαλο, τὸν σύμβουλο καὶ σχεδὸν τὸν πατέρα. Χωρὶς αὐτὰ δμως νὰ δυσκολέψουν τὴν μεταξύ μας τρυφερὴ φιλία, τὴν στενὴ καὶ ἀνεμπόδιστη, ποὺ ἔφθανε σὲ ἀστεῖα καὶ πολλὲς φορὲς σὲ δύνηρὰ πειράγματα ἀπὸ μέρους μου, ποὺ μονάχα ἡ ἀγαθότητα καὶ ἡ μεγάλη καρδιὰ τοῦ Μήτσου μποροῦσαν νὰ συγχωρέσουν στὸν κατὰ 20 χρόνια νεώτερό του φοιτητάκο.

Τὰ τρία πανεπιστημιακά μου χρόνια, ἀπὸ τὸ 1919 ἕως τὸ 1922, καὶ τὰ μετέπειτα μέχρι τὸ 1924, τὰ πέρασα κι' ἔγω, σχεδὸν δλη μέρα, κλεισμένος, δπως κι' ἐκεῖνος, στὸ ἔργαστήριο τῆς Ἀνοργάνου. Ὄταν οἱ ἄλλοι, μετὰ τὶς 6 τὸ ἀπόγευμα, κύτταζαν πῶς νὰ φύγουν τὸ γρηγορώτερο γιὰ τὰ ραντεβούδάκια τους καὶ τὰ γλεντάκια τους, πολὺ λίγοι πιστοί, ἔχοντας τὴν ἵδια μὲ κείνον ψύχωση, συνέχιζαν τὴν ἔργασία τους, μέχρι πολὺ ἀργὰ τὸ βράδυ. Ὁ Δάλμας, στὸ θρυλικὸ ἔργαστήριο του—στὸ πρῶτο πάτωμα τοῦ χημείου, στὸ πρῶτο δωμάτιο ἀριστερά, μετὰ τὴν εἰσόδο τῆς Ἀνοργάνου—καὶ ἔγω, μὲ κανένα δυὸ ἀκόμη, στὸ ἄλλο ἄκρο, στὸ ἔργαστηριάκι τῶν βοηθῶν. Καὶ ἀνταλλάσσαμε πότε-πότε ἐπισκέψεις, ἐμεῖς στὸ δικό του καὶ κείνοις στὸ δικό μας. Συζήτηση καὶ μαζὶ διδασκαλία, γιὰ τὶς ἀναλύσεις ποὺ ἔκτελούσαμε. Συζητήσεις ποὺ τὶς ζωήρευε τὸ προσφερόμενο ἀπὸ μᾶς καθιερωμένο τσαγάκι, τὸ φτιαγμένο στὰ ἀναλυτικὰ ποτήρια καὶ ἐνισχυμένο μὲ τὰ ώραιότατα κουλουράκια καὶ τὰ ἐφτάζυμα παξιμαδάκια τοῦ διπλανοῦ φούρνου.

Τὴν Ἀνόργανο τὴν κλείναμε ἐμεῖς πάντα μετὰ τὶς 9 τὸ βράδυ, γιὰ νὰ συνεχίσουμε πολλὲς φορὲς τὴ συζήτησή μας, κουτσοπίνοντας, σὲ κανένα ταπεινὸ ταβερνάκι τῆς ὁδοῦ Σόλωνος, μὲ προσφάγι ἐλιές, σαρδέλλες, φασουλάδα καὶ γιὰ μεγα-

λύτερη πολυτέλεια μπακαλιαράκια. Σ' αὐτὰ τὰ «πολυτελῆ» κέντρα σύχναζε διάλμας, παρασύροντας μαζί του τοὺς βοηθούς του, τοὺς φοιτητές του, ἀλλὰ καμμιά φορά καὶ ἐπισημότερους φίλους, δπως διοίκονομόπουλος, διΤσάκωνας, διΧόρος, διΜπέτσης καὶ ὄλλοι. Ἐτσι διάλμας δὲν ἦταν γιὰ μένα μονάχα διπρῶτος δάσκαλός μου τῆς Χημείας ἀλλὰ καὶ τῆς ρετσίνας. Χαίδεμένο μοναχοπαίδι ἐγώ, μ' ἐκεῖνον δόηγδο πρωτογνώρισα τὸ τέμενος τῆς ταβέρνας.

Τὸ ἴδιαίτερο ἐργαστήριο τοῦ Δάλμα, ποὺ ἄφησε ἐποχή, θύμιζε πολὺ ἀλχημιστικὴ σκηνοθεσία. Ἀκατάστατο καὶ παραφορτωμένο ἀπὸ σκεύη καὶ δργανα, μπουκάλια καὶ μπουκαλάκια, δὲν φημιζόταν οὔτε γιὰ καθαριότητα, οὔτε γιὰ τάξη. Καὶ δμως τὸ ἐργαστήριο αὐτὸ καὶ δ ἄνθρωπός του πρόσφεραν πολλά, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀναλύσεων καὶ τὴν ἀκρίβεια τους, γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν ἑλληνικῶν δρυκτῶν καὶ μεταλλευμάτων. Ἡ ἀναλυτικὴ δεξιοτεχνία τοῦ Δάλμα, ποὺ πολλές φορὲς τὴν βοηθοῦσαν πρωτότυπες ἰδέες καὶ τροποποιήσεις ἐπάνω στὶς ἐφαρμοζόμενες ἀναλυτικὲς μεθόδους, πέτυχε ἀξιόλογα ἀποτελέσματα καὶ πλούτισε τὶς γνώσεις μας γιὰ πολλὰ σπάνια στοιχεῖα, ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα καὶ ἥσαν μέχρι τότε ἄγνωστα.

Σὰν ἴδιαίτεροι βοηθοὶ τοῦ Δάλμα πέρασαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό του πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χημικούς, ποὺ διακρίθηκαν μεταγενέστερα στὸν κλάδο μας*. "Ολοι αὐτοὶ γνώρισαν καλὰ τὶς ἀτέλειωτες ἐρευνητικὲς προσπάθειές του. "Οσοι δούλεψαν στὸ ἐργαστήριό του συνδέθηκαν στενά μαζὶ του καὶ τὸν ἀγάπησαν πραγματικά, πληθαίνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν φίλων του. Ἔγώ, παρὰ τὸν σύνδεσμό μας, δὲν ἐργάστηκα στὸ δικό του ἐργαστήριο. Παρέμεινα ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὴν ἴδια θέση, στὸ μικρὸ δωμάτιο τῶν βοηθῶν, κοντά στὸν Οἰκονομόπουλο, χωρὶς δμως καὶ νὰ ἐμποδιστῇ ἡ συνεργασία μας ἐπάνω στὶς ἀναλύσεις ωρισμένων δρυκτῶν, ποὺ ἥσαν καὶ ἡ δικὴ του ἀδυναμία καὶ εἰδικότητα, ἀφοῦ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἐργάζομεν παράλληλα σὰν τακτικὸς βοηθὸς τοῦ Κτενᾶ στὸ ὄρυκτολογικὸ ἐργαστήριο. Ἡ ἴδιαίτερη ψύχωσή μου ἦταν ἀκόμα ἡ ἐτοιμασία κανονικῶν διαλυμάτων μεγάλης ἀκρίβειας, ὅστε νὰ μὴ χρειάζεται συντελεστῆς διορθώσεως. Διατηροῦσα πάντα μιὰ πλήρη σειρὰ καὶ διάλμας, δταν ἐπρόκειτο γιὰ κανένα προσδιορισμὸ ποὺ χρειάζόταν ἔχοντας ἀκρίβεια, ἐρχόταν δειλὰ-δειλὰ σὲ μένα παρακαλῶντας νὰ τοῦ διαθέσω τὸ κατάλληλο διάλυμά μου. Κι' αὐτὸ πολὺ μὲ κολάκευ, ἀφοῦ ἔδειχνε, ἔνας Δάλμας, τέτοια ἐμπιστοσύνη στὰ παρασκευάσματά μου. Τὰ μπουκάλια τῆς δικῆς μου σειρᾶς, μὲ τὶς ώραία καλογραμμένες καὶ μὲ κόκκινο περίγραμα ἐτικέττες, κληρονομήθηκαν ἀπὸ τὸ Δάλμα καὶ σώζονταν πολλὰ χρόνια ἀργότερα. "Οταν

* Ἐκεῖνοι ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό του σὰν ἴδιαίτεροι βοηθοὶ του εἶναι πάρα πολλοί. Δύσκολο νὰ τοὺς θυμηθῶ δλους. Θ' ἀναφέρω μερικὰ ὀνόματα, ἀπὸ τὴν 10ετία 1920-1930, δσα θυμοῦμα : Ἰωαν. Παπαντωνίου, Εὐάγγ. Νησιανάκης, Ἐμμ. Βογιατζάκης, Ἐλ. Στάθης, Γ. Ἀλεξίου, Μιχ. Ἀναστασιάδης καὶ οἱ μακαρίτες Ἀλ. Μάλτος, Δημ. Νίδερ, Διον. Καραθανάσης, Χρ. Μαλαγαρδῆς.

περνοῦσα καμμιά φορά ἀπὸ τὸ γραφεῖο του γιὰ καφέ, μοῦ τὰ ἔδειχνε, μὲ καμάρι, τὰ μπουκάλια αὐτά, μὲ τὸ ἀνανεωμένο περιεχόμενό τους, σὰν δεῖγμα τῆς φιλίας μας καὶ σὰν ἀνάμνηση τῆς πρώτης γνωριμίας μας.

Τὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια τοῦ Χημείου, ποὺ τὰ χαρακτήριζε ἀπλότητα καὶ ἐγκαρδιότητα, ὑπῆρξαν ἀληθινὰ εἰδυλλιακά. Μένουν ἀξέχαστα γιὰ μᾶς τοὺς παλαιούς. Ἀτέλειωτη δουλειά, διάβασμα χωρὶς ἀνάσα, συζήτηση γιὰ τὰ ἐργαστηριακὰ ἐνδιαφέροντα, ἀλλὰ καὶ πειράγματα καὶ φάρσες, μεταξὺ μικρῶν καὶ μεγάλων. Ὁ Δάλμας, μὲ τὴ καλογερικὴ ζωὴ του, τὴν ἀφροντισιά του, τὴν πρωτόγονη καλωσύνη του, παρ’ διτὶ εἶχε μάθει πολλὴ χημεία, δὲν ἔπαινε νὰ θυμίζῃ ἀκόμη τοὺς ἀνθρώπους τῶν βουνῶν τῆς πατρίδας του, τῆς Ἡπείρου, καὶ μὲ τοὺς τρόπους του νὰ δίνῃ πρόχειρο θέμα γιὰ πειράγματα, ποὺ ὅχι μονάχα δὲν τ’ ἀπόφευγε, ἀλλὰ ἀντίθετα σοῦ ἔδινε τὴν ἐντύπωση πώς τὰ ἀποζητοῦσε. Δὲν κρατοῦσε ποτὲ κακία γι’ αὐτά, σὲ κανένα μας, εἴτε αὐτὸ προερχόταν ἀπὸ ἴσσοτιμο συνεργάτη, δπως ἡταν τὸ μεγάλο πειραχτήριο ὁ Οἰκονομόπουλος, εἴτε ἀπὸ κάποιον ἀπὸ μᾶς τοὺς μικρούς.

‘Ο σατιρικὸς στιχοπλόκος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν παραλάβῃ. Καὶ τὰ χιουμοριστικὰ ποιηματάκια, ποὺ τὸν παρουσιάζουν σὰν κεντρικὸ ἥρωα, εἶναι τόσο πολλά, ὡστε μποροῦν νὰ γεμίσουν δλόκληρη ἀνθολογία. Κανένα ἀπ’ αὐτὰ δὲν εἶναι πικρόχολο. Μέσα ἀπὸ τὴ σάτυρά τους, μὲ τὸ δικό της τρόπο, ξεπροβάλλει ἀκόμη καλύτερα ἡ διαλεχτὴ προσωπικότητά του. Γιατὶ ἡ σάτυρα ποτὲ δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τοὺς μικροὺς καὶ ἀσήμαντους. Φαίνεται πώς δ Δάλμας, κεντρικὸς ἥρωας τῆς δουλειᾶς καὶ τοῦ χημικοῦ πάγκου, πάντοτε ἔδινε θέμα, γιατὶ ἡ σάτυρα τὸν εἶχε παραλάβει καὶ παλαιότερα*. Τὰ ἀνέκδοτα καὶ τὰ πειράγματα γιὰ

* Γιὰ τὸν σατιρικὸ ποιητὴ τῶν φοιτητικῶν μας χρόνων, τὸν μακαρίτη συνάδελφο Διον. Καραθανάση, ποὺ ἔχει ἀφήσει σὲ στίχους δλοζώντανες περιγραφὲς τῆς ἀλησμόνητης ζωῆς τοῦ χημείου, δ Δάλμας παραμένει πάντα δ κεντρικὸς ἥρωας. Ὁ Δάλμας εἶναι ἡ ἀγαθοποιὸς θεότητα ποὺ βρίσκεται κάθε στιγμὴ ἀνάμεσα στοὺς φοιτητὲς καὶ πάίρνει μέρος σ’ δλες τὶς ἐκδηλώσεις τους, πρῶτα σὰν φίλος κι’ δεστερα σὰν δάσκαλός τους. ‘Υπάρχουν τόσο πολλοὶ ὥραιοι στίχοι ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μνημονευθοῦν δλοὶ δεδῶ. Γιὰ νὰ δώσω δμως ἀκόμα καλύτερα τὴν εἰκόνα τοῦ Δάλμα, εἶμαι ὑποχρεωμένος—καὶ ἐπλίζω νὰ μοῦ τὸ συγχωρήσουν οἱ ἀναγνῶστες μου—ν’ ἀναφέρω μερικοὺς, ποὺ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς σάτυρας εἶναι ίδιαίτερα χαρακτηριστικοί :

‘Απ’ τὴν Ἡπείρο φερμένος, ἀπ’ τὰ χρόνια τὰ παλιὰ
Στὸ χημείο του κλεισμένος, σπᾶ ποτήρια καὶ γυαλιά
‘Εκεῖ μέσα κατοικοῦσε, πικραμένος ντροπαλός
Νὰ τοῦ πούν ἐκαρτεροῦσε, είσαι χημικός καλός...
Σὲ γνωρίζω ἀπ’ τὴν δψη, πούναι πάντα τρομερή,
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴ μπλούζα, πούναι πάντα βρωμερή,
Σὲ γνωρίζω ἀπ’ τὴν δψη, μία, δύο, τρεῖς φοράς
Σὲ γνωρίζω ἀπ’ τὴν κόψη, τῶν ρουχῶν ποὺ φορᾶς.

Καὶ νὰ ἀκόμα μερικοὶ ἄλλοι ποὺ δίνουν μιὰ ἄλλη πλευρά, τὴν χαρακτηριστικὴ καὶ ἀπόλυτα ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ ἱστορικοῦ ἐργαστηρίου του καὶ τῆς ζωῆς ποὺ πέρασε, ἀτέλειωτα χρόνια, ἐκεῖ μέσα κλεισμένος :

τὸν Δάλμα θὰ μποροῦσαν κι' αὐτὰ νὰ ἀποτελέσουν βιβλίο δλόκληρο. Καὶ ἀξίζει νὰ σᾶς ἀναφέρω ἀπ' τὰ πολλὰ δυὸ ποὺ ἔμειναν ἱστορικά.

‘Ο Δάλμας, ποὺ εἶχε γνωρίσει τὴν καταστροφὴ τοῦ Χημείου ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1910, εἶχε διατηρήσει μεγάλο φόβο καὶ μεγαλοποιοῦσε τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὶς ἐργαστηριακὲς δουλειές. «Προσέχετε, προσέχετε, σβύστε τὰ φῶτα, κλεῖστε καλά τοὺς λύχνους», περιφερόταν στὶς αἰθουσες δίνοντας συνεχῶς αὐτὲς τὶς προσταγές στοὺς νεώτερους, τοὺς βοηθοὺς καὶ τοὺς ἀσκούμενους. Ἀργὰ τὸ βράδυ, δταν ἔφευγε, ἔπρεπε προηγουμένως νὰ κάμη μιὰ ἔξαντλητικὴ ἐπιθεώρηση σ' δλες τὶς αἴθουσες. Κλείνοντας τὶς βρύσες, ἔξετάζοντας τοὺς λύχνους, ψάχνοντας στὰ κασόνια μὲ τὰ σκουπίδια, μήπως κάτι κουφοκαΐγεται.

‘Ωραῖο θέμα γιὰ φάρσα! ‘Ενα βράδυ, πολὺ ἀργά, ἐκεῖνος βυθισμένος στὴ μελέτη μέσα στοὺς καπνοὺς τοῦ Ἐργαστηρίου του κι' ἐγώ, μὲ ἔνα δυὸ ἄλλους, στὸ ἄλλο ἄκρο, στὸ δικό μου ἐργαστηριάκι. Τὸ σχέδιο μπῆκε γρήγορα σὲ ἐφαρμογή.

Καὶ ἀπὸ 'κεὶ ἐβλέπαμε τὸν Δάλμα νὰ διαβάζῃ
 “Ἄξαφνα νὰ σηκώνεται, καφέδες νὰ προστάζῃ
 Μεγάλη εἶχε συλλογὴ φάινεται τὸ μυαλό του
 'Εδιάβαζε κι' ἐκάπνιζε, κτυπᾶ τὸ μέτωπό του...
 Καὶ ψιθυρίζει σιγαλά : τὸ βρῆκα, δὲν γλυτώνει,
 θὰ σκάσῃ ἀπ' τὴ ζήλια του, σὲ λίγο σάν τ' ἀκούσῃ
 'Ο Νίκος (Ν. Οίκονομόπουλος) δικακεντρεχής
 κι' δ ἄλλος μὲ τὸ μούσι (Γ. Τσάκωνας).
 'Ηρθε καιρός νὰ πληρωθῇ δ φοιβερός καύμός μου....
 Σηκώνεται, τὰ κράσπεδα τῆς μπλούζας του μαζώνει,
 Μὲ σβελτούσην φοιβερή στὰ σκέλη του τὰ χώνει
 Εἰς τὸ μικρὸ ἐργαστήριο τὸ βῆμα κατευθύνει
 καὶ ηδρε τὴν παρέα ἔκει, τὸ τσάι της νὰ πίνη....

Καὶ συνεχίζονται ἀτέλειωτοι οἱ στίχοι γιὰ τὸ Δάλμα. Καὶ ἀν κάποιος παρατηρήσῃ ὅτι αὐτὰ εἶναι συνηθισμένα παιδιάστικα καμώματα, χωρὶς ἔχειωσιστὴ σημασία, ποὺ δὲν ἔχουν ἐδῶ θέση, θὰ τοῦ ἀπαντήσω δι τὸ μόνο οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι ἢ οἱ πραγματικὰ θαυμαζόμενοι ἀποτελοῦν μέσα στὶς σκέψεις τῶν νέων τὸν ἔχειωσιστὸ γι' αὐτοὺς καὶ ὑποδειγματικὸ ἄνθρωπο. Καὶ μ' αὐτὸ τὸ νόημα τοὺς ἀναφέρω. ‘Ο Δάλμας γιὰ τὸν ἀπλὸ φοιτητὴ δὲν ἡταν μονάχα δ δύσκαλος, μὰ καὶ ὁ θρυλικὸς ήρωας τῆς ἐπιστήμης καὶ δ πολυαγαπημένος φίλος. Καὶ παλαιότερα δ Δάλμας ἀπασχόλησε τὴ σάτυρα. Εἶχε περισσωθῆ, μέχρι τὴν ἐποχὴ μας, ἔνα μεγάλο ἐπικοσατυρικὸ ποίημα, γραμμένο γιὰ τὸν Δάλμα ἀπὸ τὸν φοιτητὴ τῶν Φυσικῶν Προβελέγγιο. ‘Αναφέρω καὶ ἀπ' αὐτὸ μερικοὺς στίχους:

‘Απὸ κρότων σπασμένων δργάνων
 Τὸ ντουλάπι τοῦ Δάλμα βουίζει
 Λάμπουν κάψες, γυαλιά καὶ ποτήρια
 Καὶ λερή ἡ ποδιά του μυρίζει.

Καὶ πάρα-κάτω δίνει μὲ τὴ σάτυρα ζωντανὴ τὴν εἰκόνα τῆς ἀκούραστης δουλειᾶς του, προσθέτοντας μεταξὺ πολλῶν :

Κι' ἀν συχνὰ μᾶς πιάνει βήχας
 Κι' δλη ἡ αἴθουσα μυρίζει
 Αἴτια είναι δ Δάλμας ποὺ ἔξω ἔξατμίζει.

Θὰ ἔσκαγα μιὰ μεγάλη χάρτινη σακκούλα, φουσκωμένη καὶ καλὰ κλεισμένη, στὸν τοῖχο τοῦ διαδρόμου, ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιό του καὶ ταυτόχρονα δὲ ἄλλος θὰ κατέβαζε τὸν γενικὸν διακόπτη τοῦ ἡλεκτρικοῦ. Ὁ κρότος ἀκούστηκε τρομακτικὸς καὶ ἀντιλάλησε μέσα στὶς ἀδειες αἰθουσες, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμὴν ἀπλώθηκε βαθὺ σκοτάδι. Ὁ Δάλμας πετάχτηκε τρέχοντας, φωνάζοντας ὑστερικά : «Ἐκρηξίς, καιγόμαστε, βοήθεια, βοήθεια!». Τὸ φῶς ξανάναψε ἀμέσως καὶ νέος πάταγος ἀπὸ γέλια διαδέχτηκε τὸν πρῶτο. Θηρίο ἐκεῖνος, γιὰ μερικὰ δύμως μόνο λεπτά, φωνάζοντας καὶ ἀπειλῶντας γιὰ τὸ ἀσχημό ἀστεῖο μας, γιὰ νὰ τὰ ξεχάσῃ σὲ λίγο ὅλα καὶ νὰ γελάῃ κι' αὐτὸς μαζί μας.

Ο Δάλμας, μαζὶ μὲ τὶς ἔρευνές του, ἐκτελοῦσσε καὶ μερικὲς ἔξωτερικὲς ἀναλύσεις γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦσαν τὴν βοήθειά του. Τὶς περισσότερες τὶς ἔκανε δωρεάν. Μερικὲς γιὰ κάποια ἀσήμαντη ἀμοιβή. "Ζτερα ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα, ή ἄλλη εἰδικότητά του ήταν ἡ βιοχημεία, τὴν δόπια τότε κακοποιοῦσαν διάφοροι ἀνίδεοι, καὶ ἀπὸ αὐτὸν πάλι τὸν κλάδο περισσότερο ζητοῦσαν τὶς ἀναλύσεις τῶν οὐρων."Οποιος ήθελε, γιὰ τὸν ἀρρωστό του, μιὰ σίγουρη ἀνάλυση, ἔτρεχε σ' αὐτόν.

Ξημέρωνε πρωταπριλιὰ κι' ἔπρεπε μαζὶ μ' ἐκείνους ποὺ θὰ ξεγελούσαμε νὰ συγκαταλέγεται καὶ δὲ Δάλμας. Πρωΐ-πρωΐ ἔφτιασα σ' ἔνα μπουκάλι ἔνα κίτρινο μῆγμα ἀπὸ διάφορα διαλύματα : πικρικόν, χρωμικὸν κάλι, χλωριοῦνχο σίδηρο καὶ λοιπὰ καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους τὸ παραδώσαμε μὲ τρόπο στὴν κυρά Μαρία, τὴν θυρωρὸδ καὶ καθαρίστρια, ποὺ ήταν τῆς ἰδιαίτερης ἐμπιστοσύνης του. Ο Δάλμας ἔφτασε ἀργότερα.

- Κύριε Δάλμα, σᾶς ἔφεραν κάτι οὐρά.
- Ποιὸς τὰ ἔφερε, δὲν ἀφησε δόνομα;
- Οχι, δὲν μοῦ εἶπαν δόνομα.

Αὐτὸ δὲν εἶχε σημασία γιὰ κείνον. Ἡταν κάποιου ἀνθρώπου ποὺ ἵσως νὰ κινδύνευε ἡ ζωὴ του. Ἡ ἀνάλυση ἔπρεπε νὰ γίνη. Ἀν θὰ πλήρωναν, δταν θέρχονταν νὰ τὴ ζητήσουν ἡ δχι, αὐτὸ δὲν εἶχε πολλὴ σημασία γιὰ κείνον. Καταπιάστηκε λοιπὸν ἀμέσως. Ἄλλα τί περιέργα νούμερα ἔδιναν αὐτὰ τὰ οὖρα; Εἰδικὸν βάρος 1,0003. Ἄλλοι προσδιορισμοὶ ἔδιναν ἐνδείξεις λογικὲς καὶ ἄλλοι παράλογες. Τὸ χρῆμα ὑποπτο γιὰ αἴμα, μὰ αἴμα δὲν εἶχε. Πρασίνιζαν, μὰ δὲν εἶχαν χολή. Ο Δάλμας πάλευε καὶ ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν περιέργη κατάσταση τοῦ ἀρρώστου. Συνέχιζε τὶς ἀντιδράσεις, ἔψαχνε μὲ τὸ μικροσκόπιο. Μὲ τὴν ἔμφυτη περιέργεια τοῦ ἔρευνητῆ, ποὺ θέλει νὰ ξεδιαλύνῃ τὰ ἀσυνήθιστα φαινόμενα, δούλευε ἀκατάπαυστα μέχρι τὸ βράδυ κάνοντας δλόκληρη ἔρευνα καὶ μὲ ἄλλους προσδιορισμοὺς ἐκτὸς τῶν συνηθισμένων. Ὁλο τὸ προσωπικὸ παρακολουθοῦσε τὶς προσπάθειές του, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Οἰκονομόπουλο, ποὺ εἶχε κι' αὐτὸς πληροφορηθῆ τὴ φάρσα καὶ κρυφογελοῦσε. Μοιρολογώντας δὲ Δάλμας τὸν ἀρρώστο, ποὺ ἀσφαλῶς ήταν στὰ τελευταῖα του, κάθησε τέλος κι' ἔγραψε καὶ τὴν ἐκθεση τῆς ἀναλύσεως. Κι' ἀφοῦ τὴν ὑπόγραψε, τότε μόνο ξεσπάσαμε ὅλοι σὲ δύμηρικὰ γέλια καὶ τοῦ εὐχηθῆκαμε καὶ τοῦ χρόνου. Αὐτὴ τὴ φορὰ θύμωσε στ' ἀληθινά. Τοῦ εἶχαμε θίξει τὸ ἐπιστημονικό

του δαιμόνιο. Αύτός νά ξεγελαστή τόσο πολὺ ἐπάνω σὲ ἀναλυτικὸ θέμα; "Εφυγε βρίζοντας, γιὰ νὰ γνρίσῃ ὅμως τὸ ἄλλο πρωῖνό, ἵσως λιγάκι πιὸ ντροπαλὸς καὶ φοβισμένος, γιὰ τὴν καζούρα ποὺ πιθανὸν τὸν περίμενε, ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἴδιως ἀπὸ τὸν αἰώνιο βασανιστή του, τὸν Οἰκονομόπουλο, μὰ μὲ τὸ ἴδιο ἥρεμο καὶ καλοκάγαθο χαμόγελό του. Καὶ μεῖς δὲν τοῦ ξαναθυμήσαμε οὔτε κείνη τὴν ἡμέρα, οὔτε γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ ἀργότερα τὸ πάθημά του.

"Η πατρικότητά του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τοὺς μαθητές του, τὰ παιδιά του, δὲν περιορίζονταν μόνο σὲ καλὰ αἰσθήματα καὶ χρήσιμες συμβουλές. "Εφθαναν στὸ νὰ τὰ μοιράζεται ὅλα μ' αὐτοὺς, νὰ δημιουργῇ μ' ἔκεινους μιὰ δικῆ του οἰκογένεια. Νὰ ταιζὴ τοὺς φτωχότεροις, τραβώντας τους μαζί του στὸ ταβερνάκι. Νὰ κυττάῃ νὰ τοὺς βολέψῃ σὲ καμμιὰ δουλίτσα. Νὰ τοὺς δανείζῃ, φτωχὸς κι' αὐτός, ἀπὸ τὸ γλίσχρο μισθό του, δταν διαισθανόταν τὴν ἀνέχειά τους. Στὴν κηδεία του, ποὺ βρεθήκαμε ὅλοι—παλιοὶ συνεργάται, φίλοι, μαθηταὶ—ἔνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κοινοὺς φίλους, φοιτητὴς ἀπένταρος καὶ δυστυχισμένος τότε, πλούσιος καὶ σημαίνων σήμερα, μὲ δάκρυα στὰ μάτια, μούλεγε:—«Πᾶς μπορῶ νὰ ξεχάσω τὸ τάλληρο ποὺ μοῦ δάνειζε ὁ ἀλησμόνητος αὐτὸς ἄνθρωπος, γράφοντας, μὲ τὰ μεγάλα καλλιγραφικὰ γράμματά του, στὰ περίφημα τεφτέρια του, κοντὰ σὲ κάποια παρατήρηση ἡ νούμερο τῶν ἀναλύσεών του: «Εἰς τὸν... δραχμαὶ 5». Νὰ τὸ σημειώνη, χωρὶς ποτὲ ὅμως νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιστροφή του, ἃν δὲν τὸν κυνηγοῦσα ἐγὼ ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἔξφοληση».

"Ο Δάλμας δὲν ὑπῆρξε μονάχα ὁ ἀγνὸς φίλος τῶν μεγάλων καὶ ὁ παρήγορος ἄγγελος τῶν μικρῶν, ὁ ἀκούραστος καὶ μεθοδικὸς δάσκαλος τῶν νεαρῶν φοιτητῶν στὰ πρῶτα βήματά τους στὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἔξαιρετικὸς ἀναλυτικὸς καὶ πειραματιστής, ἄλλὰ καὶ ὁ ἀποδοτικὸς γιὰ τὴν ἀπόκτηση νέων γνώσεων ἔρευνητής. Μπορεῖ οἱ μελέτες του νὰ μὴ χάραξαν καινούργιους μεγάλους δρόμους στὴν Ἐπιστήμη, φώτισαν ὅμως ἀπλετα πάρα πολλὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα τους. Ή προσφορά του, ἀνάλογη μὲ τὸν χαρακτῆρα του, τῆς προσεκτικὰ συστηματικῆς καὶ ἀθόρυβης δουλειᾶς, μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ἐργατικότητά του καὶ τὴν ἀτέλειωτη ὑπομονή, ὑπῆρξε ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἐποχή του καὶ πολύτιμη. Μᾶς γνώρισε πολλὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ἀγνωστα ἀκόμη, γιὰ τὰ σπάνια στοιχεῖα ποὺ ἀπαντοῦν στὸν τόπο μας. Ή ἔρευνα τῶν δρυκτῶν, μεταλλευμάτων καὶ πετρωμάτων καὶ μέσα σ' αὐτὰ ἡ ἔξακριβωση τῶν σπανίων στοιχείων, ὑπῆρξε ὁ σκοπὸς μὰ καὶ ἡ μόνη ἀπόλαυση καὶ ἰκανοποίηση μιᾶς δλόκληρης ζωῆς. Τὸ τιτάνιο μέσα στὰ πετρώματά μας, τὸ δρυκτὸ μολυβδαινίτης καὶ ἄλλα πιστοποιήθηκαν πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Δάλμα, ὅπως τὸ βεβαιώνει ὁ μεγάλος δρυκτολόγος, ἀείμνηστος Καθηγητῆς Κ. Κτενᾶς.

Δημοσίευσε, γιὰ τὰ δρυκτὰ καὶ γιὰ ἄλλα θέματα, πολλὲς μελέτες, ἄλλες μόνος του καὶ ἄλλες μὲ συνεργασία σημαινόντων συναδέλφων χημικῶν. Παρὰ ὅμως τὴν ἀναμφισβήτητη ἰκανότητά του, σὰν δασκάλου, καὶ παρὰ τὸν δύκο τῆς ἔρευνητικῆς δουλειᾶς του, δὲν ἀπόκτησε ποτὲ ἐπίσημα τὸν τίτλο τοῦ καθηγητῆ. Μόνο "Υφηγητὴ

τὸν ἔκαναν κι' αὐτὸ ἀρκετὰ ἀργά, μὲ τὴν ἐργασία του «περὶ σπανίων στοιχείων», τίτλο ποὺ κι' ἔκεινον, ἀδιάφορος πάντα γιὰ κάθε ἐπίδειξη, τὸν κράτησε κι' αὐτὸν σχεδὸν στὴν σκιά. Διδάσκοντας ἀπὸ τὴν ἔδρα, ἀκούραστα, μιὰ δλόκληρη ζωὴ καὶ ἀναγνωρισμένος, ἀπὸ γενεὲς χημικῶν, σὰν δάσκαλός τους, ποὺ πρῶτος αὐτὸς τοὺς φώτισε στὶς γνώσεις τῆς χημείας, ἥταν φυσικὸ νὰ μὴ δώσῃ σημασία μεγαλύτερη σ' αὐτὴ τὴν ἐπίσημη βεβαίωση τῆς ἰδιότητας, στὴν δποία τὸν εἶχε ἀναδεῖξει ἡ ἴδια ἡ ἱκανότητά του.

Οἱ ἐργασίες καὶ οἱ μελέτες τοῦ Δάλμα, ἀπὸ τὸ 1917 μέχρι τὸ 1940, ἔχουν δημοσιευθῆ στὰ τότε ἑλληνικὰ περιοδικὰ «Ἐργα», «Δελτίον Φυσικῶν Ἐπιστημῶν», «Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» καὶ ἐπίσης στὸ Bulletin de la Société Chimique de France. Οἱ μονογραφίες του «περὶ δρυκτῶν σπανίων στοιχείων ἀπαντωμένων ἐν Ἑλλάδι» ἔχαναν πάθηταν σὲ χωριστὸ τεῦχος τὸ 1935. Σ' αὐτὸ περιέχονται τὰ περὶ μολυβδανίτου, ἥλιμενίτου καὶ τιτανίου καὶ ἀκόμη ἔνα πλήθος ἀπὸ δικές του παρατηρήσεις καὶ δδηγίες γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο ἐκτελέσεως τῶν ἀναλύσεων τῶν δρυκτῶν. Σ' αὐτὸ ἀναδημοσιεύεται καὶ τὸ γράμμα ποὺ ἀναφέραμε τοῦ ἀείμνηστου Κ. Κτενᾶ στὴν «Ἐστία» (30.7.1927), μὲ τὸ δόποιον τονίζει τὴ σημασία τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Δάλμα καὶ ἔξηγει τὴ μορφὴ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μολυβδαινίου στὰ ἡφαιστειακὰ πετρώματα τῆς Μυτιλήνης.

Τὸ τελευταῖο ἄρθρο μου, μὲ τὶς ἀναμνήσεις μου γιὰ τὸν Δάλμα, ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ «Χημικὰ Χρονικά, Γεν. Ἐκδ.» (τεῦχος Μαρτίου 1973, σελ. 39–46), ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ γράψουν κρίσεις καὶ νὰ δώσουν πληροφορίες καὶ ὅλλοι συνάδελφοι γιὰ τὴ μεγάλη συμβολή του στὴν ἔρευνα τῶν πετρωμάτων, τῶν δρυκτῶν καὶ τῶν μεταλλευμάτων τοῦ τόπου μας. Μοῦ ἔστειλαν καὶ δημοσιεύτηκαν, στὸ περιοδικὸ αὐτό, τρεῖς πολὺ ἐνδιαφέρουσες ἐπιστολές οἱ κ.κ. Ἐμμ. Βογιατζάκης Καθηγητής τῆς Ἀνοργ. Χημικῆς Τεχνολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, καὶ Κ.Σ. Βραχάμης εἰδικός ἔρευνητής χημικός ἐπὶ τῶν θεμάτων τοῦ δρυκτοῦ μας πλούτου**. Στὶς δημοσιεύσεις αὐτὲς παραπέμπτω ἔκεινους ποὺ θέλουν νὰ ἔχουν περισσότερες πληροφορίες. Ο πρῶτος, ποὺ ἀναφέραμε, ἥταν κατὰ τὰ φοιτητικά του χρόνια βοηθός του Δάλμα καὶ ἔκεινης τὴ σταδιοδρομία του ἀπὸ τὸ Ἐργαστήριο ἔκεινου καὶ δ ὅλλος ἥταν συνάδελφος, συνεργάτης καὶ φίλος του, μὲ μεγάλη ἐργασία καὶ δράση στὰ ἴδια ἐνδιαφέροντα.

Δεξιοτέχνης καὶ ἀπαράμιλλος ἐκτελεστῆς στὶς λεπτὲς χημικὲς ἀναλύσεις εἶχε ἀφιερωθῆ στὸν κλάδο αὐτὸ μὲ ἀληθινὸ πάθος. Οταν, μετὰ τόσα χρόνια, ἐμεῖς οἱ παλαιοὶ φίλοι του, προσπαθοῦμε νὰ φέρουμε στὴ μνήμη τὸν Δάλμα, ἡ εἰκόνα ποὺ σχηματίζεται στὴ φαντασία μας εἶναι ἐνὸς ἀνθρώπου σκυμμένου ἐπάνω ἀπὸ μιὰ κάψα, μισοχωμένου σὲ μιὰ ἐστία, ποὺ τὸν περιβάλλει ἔνα πυκνὸ σύννεφο ἀπὸ τοὺς

* «Χημικὰ Χρονικά, Γεν. Ἐκδ.» 1972, τεῦχος 12, σελ. 304 καὶ 1974 τεῦχος 1/2 σελ. 26–27.

** «Χημικὰ Χρονικά, Γεν. Ἐκδ.» 1974, τεῦχος 5 σελ. 107–108.

καπνούς τῶν ἔξατμίσεων. "Ετσι πέρασε δλόκληρη τὴ ζωὴ του κι' αὐτὴ τὴν εἰκόνα ἄφησε στὴν ἀνάμνησή μας.

'Ο φίλος Καθηγητής τῆς Ἡλεκτρονικῆς Φυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κ. Μιχ. Ἀναστασιάδης, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ χημικὸς καὶ συγκαταλέγεται κι' αὐτὸς μεταξὺ τῶν βοηθῶν του, σπουδαστὴς ἀργότερα στὸ Παρίσι, ἔκανε πολλὴ παρέα μαζί του δταν καὶ δ Δάλμας βρέθηκε ἐκεῖ τὴν ἴδια ἑποχὴν (1931–1932). Εἶχε πάει μὲ μιὰ μικρὴ ὑποτροφία γιὰ νὰ κατατοπισθῇ στὶς προόδους τῶν Γάλλων πάνω στὴ χημικὴ ἀνάλυση. Μ' ἔνα γράμμα του* διηγεῖται τὴ ζωὴ τοῦ Δάλμα, τὴν ἰδιότυπη, σὰν Παρισιάνου. Είναι τόσο χαρακτηριστικὴ ἡ εἰκόνα αὐτὴ γιὰ κείνον, ὥστε δὲν μπορῶ παρὰ νὰ τὴν παραθέσω δλόκληρη χωρὶς καμμιὰ περικοπή.

'Ο Δάλμας, γράφει, ζοῦσε ζωὴ τελείως ἰδιόρρυθμη στὸ Παρίσι. "Εμενε σὲ ἔνα ξενοδοχεῖο τοῦ Μπουλβάρ Μαζεντά τελείως ἔξω ἀπὸ τὴν φοιτητικὴ ζώνη τῶν ξενοδοχείων τοῦ Καρτιέ Λατέν καὶ εἴχε δημιουργήσει ἔνα τελείως δικό του εἰκοσιτετράωρο. "Εφθανε στὸ Καρτιέ γύρω στὶς 12 καὶ ἔπαιρνε τὸ πρωΐνό του σ' ἔνα μικρὸ καφενεῖο τῆς ΡÙ ντεξ 'Εκόλ. "Επειτα προχωροῦσε, κατὰ τὶς δύο, στὸ Ἐργαστήριο Auger καὶ θαρρεῖς καὶ ἤταν στὴν ὁδὸ Σόλωνος, ἐπιθεωροῦσε δλους τοὺς φοιτητάς, ποὺ ἔκαναν ἐκεῖ ἀσκήσεις. Στὴν ἀρχὴ οἱ Γάλλοι παραξενεύτηκαν μ' αὐτὸν τὸν μεσήλικα συμφοιτητή τους, ἀλλὰ γρήγορα ἔμαθαν νὰ τὸν περιμένουν μὲ ἀνυπομονησίᾳ γιὰ νὰ τοὺς λύσῃ κάθε ἀπορία καὶ κάθε δυσκολία ποὺ θὰ συναντοῦσαν στὴ δουλειά τους. Καὶ δ Δάλμας, μὲ τὰ Γαλλικά του τὰ ὅχι καὶ τόσο πλούσια—θύμιζαν ζωηρὰ Βήσσανη—ἤταν πάντα πρόθυμος σὲ κάθε ἐρώτημα κι' ἔτσι ὁ ἀπρόσκλητος αὐτὸς Ἐπιμελητής ἔγινε τὸ πιὸ ἀγαπημένο πρόσωπο τοῦ Ἐργαστηρίου, τὸ ἕδιο ἀγαπητὸς στὸ Παρίσι, δπως καὶ στὴν Ἀθήνα. "Ενα πρᾶγμα δὲν ἔχωνε καὶ δὲν ἔχωνεψε ποτέ του. Τὴν ὁμάδα τῶν ἐρευνητῶν, ποὺ δούλευαν στὰ σύμπλοκα. Στάθηκε ἀδύνατο νὰ καταλάβῃ πᾶς ἤταν δυνατὸ νὰ περνᾶνε ἀπὸ μιὰ ἀνακοίνωση κάθε ἑβδομάδα στὴν Γαλλικὴ Ἀκαδημία, κάνοντας μιὰ πρόχειρη παρατήρηση ἀπὸ τὸ ζέσταμα μιᾶς κάψας, διάφοροι πρόχειροι ἐρευνηταί, μὲ πολλὴ φαντασία καὶ μὲ ἐλάχιστη πείρα.

"Οταν τελείωνε τὸ Ἐργαστήριο κατὰ τὶς 6, πήγαινε κι' ἐκεῖνος γιὰ τὸ μεσημεριανό του γεῦμα. Καὶ ἀργά, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ἔπαιρνε τὸ βραδινό του σὲ κανένα ἀπὸ τὰ διανυκτερεύοντα Ἐστιατόρια τῆς Μονμάρτρης. Ἀρκεῖ δ σὲφ νὰ ἤταν Ἡπειρώτης, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἤταν καθόλου σπάνιο. Ὁ ὑπότροφος Δάλμας δὲν ἔδιδάχθηκε, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ἀνεπιφύλακτα, δτι δίδαξε καὶ στὸ Παρίσι, δπως καὶ στὴν Ἀθήνα, Χημεία, ποὺ ἐπήγαζε ἀπὸ ἔνα γνήσιο χημικὸ κύταρο.

Σ' ὅλα του σεμνός καὶ μετριόφρων, διαρκῶς πρόσφερνε στοὺς ἄλλους καὶ ποτὲ δὲν ζητοῦσε γιὰ τὸν ἔαυτό του, τίποτα. Καὶ μ' αὐτὴ τὴ συμπεριφορά του τὸν παραμέριζαν καὶ ἤταν ἐπόμενο νὰ τὸν ξεχνοῦν. Ἡ ἀναλυτικὴ χημεία, ποὺ μόνος του, πρῶτος, τὴν καθιέρωσε σὰν συστηματικὸ καὶ ἐπὶ χρόνια διδασκόμενο μάθημα, ἐπί-

* «Χημικὰ Χρονικά, Γεν. Ἐκδ.» 1973, τεῦχος 3, σελ. 45–46.

σημα δὲν ὑπῆρχε στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ γιὰ νὰ ἴδρυθῇ τέτοια ἔδρα ἔπειτα κάποιοι μεγάλοι νὰ φροντίσουν.³ Άλλὰ δὲν ἐφρόντιζαν. Βέβαια, τὴν καθηγητικὴ ἔδρα τὴν ἥθελε καὶ τὸ εἶχε ἔνα κρυφὸ πόθο, μὰ δὲν ἄφηγε νὰ φανῇ ὁ καῦμός του αὐτὸς στοὺς πολλούς. Ποιός λοιπὸν νὰ τὸν θυμηθῇ, μὲ δική του πρωτοβουλία, δταν ὁ Ἰδιος ὁ ἐνδιαφερόμενος ποτὲ δὲν ζητοῦσε; Ποτὲ δὲν ρεκλαμάριζε τὴ δουλειά του καὶ δὲν φώναζε, ὅπως τόσοι ἄλλοι.

Μὲ τὸν τίτλο «Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἀναλυτικὴν χημείαν» γράφτηκε ἀπὸ τὸ Δάλμα τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ βιβλίο γιὰ τὸν κλάδο αὐτό, ποὺ ἄρχισε, μὲ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῶν φοιτητῶν του νὰ ἐκδίδεται, κυκλοφορῶντας σὲ φυλλάδια, ἀπὸ τὸ 1924. Εἶναι ιστορικὸ καὶ μνημειακὸ βιβλίο γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἐπιστήμης μας στὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἡ ἀναλυτικὴ χημεία πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ εἶναι τὸ θεμελιακὸ μάθημα γι' αὐτήν. Τὸ 1936 κυκλοφόρησε ἡ δεύτερη ἔκδοσή του, ἀπὸ 530 σελίδες, συμπληρωμένη καὶ περισσότερο προσεγμένη.

Κάποτε δῆμος χαμογέλασε καὶ γιὰ τὸν παραμελημένο Δάλμα ἡ τύχη. ⁴ Ήταν κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1935, ἐπὶ Κυβερνήσεως Π. Τσαλδάρη, κατὰ τὴν πολιτικὴ ἀναστάτωση, μετὰ τὸ ἀποτυχημένο κίνημα τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου τοῦ Μαρτίου 1935. Μέσα στὰ διάφορα βιαστικὰ κυβερνητικὰ μέτρα σκέφτηκαν καὶ τὴν συμπλήρωση τῶν πανεπιστημιακῶν ἔδρων, ὅμαδικά, χωρὶς ἐφαρμογὴ τῆς κανονικῆς διαδικασίας. Μὲ κρίσεις ἀπὸ τριμελεῖς Ἐπιτροπὲς καθηγητῶν, χωριστὲς γιὰ κάθε σχολὴ.

Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς σχηματίστηκε ἀπὸ τὸν πανίσχυρο τότε Καθηγητὴ τῆς Γεωλογίας καὶ Παλαιοντολογίας Θ. Σκούφο, τὸν Καθηγητὴ τῆς Φυσικῆς Γ. Ἀθανασιάδη καὶ τὸν Καθηγητὴ τῆς Βοτανικῆς Ι. Πολίτη. Βιαστικὰ ὅλα, δὲν θυμηθῆκαν ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θᾶπερε πεντηκόντη καὶ κάποιο γραμματέα. Καὶ ἔτσι ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα, ἐπιμελητὴς καὶ ἔμπιστος τοῦ πρώτου ἀπὸ τοὺς τρεῖς καὶ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Σκούφου, βρέθηκα γραμματέας της. Θυμᾶμαι ἀκόμα μὲ δέος τὴν ἐφιαλτικὴ ἑκείνη περίοδο γιὰ μένα. Τὰ βάσανά μου μέσα στὸν καλοκαιριάτικο καύσωνα, ἀπ' αὐτὴ τὴν περιπέτεια. Πόσοι καὶ ποιοί, μικροὶ καὶ μεγάλοι, σημαίνοντες ἐπιστήμονες, ποὺ ἄλλοι βρίσκονται ἀκόμη στὴ δράση καὶ ἄλλοι δὲν ὑπάρχουν πιὰ στὴ ζωή, πέρασαν τότε ἀπὸ τὸ μικρὸ γραφειάκι μου στὸ Πανεπιστήμιο! Μὲ πόσο ὅγκο φυλλάδων καὶ χαρτιῶν φορτώθηκα καὶ πόσο κουράστηκα ταξινομῶντας ὅλ' αὐτὰ καὶ γράφοντας, δουλεύοντας μέρα καὶ νύχτα, ἐπιστρατευμένος ἀπὸ τὴν περίφημη ἑκείνη Ἐπιτροπή.

Τότε, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τὴ δική μου, θυμηθῆκαν καὶ τὸν λησμονημένο Δάλμα. Ἡ Ἐπιτροπὴ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δονομάσῃ καὶ νέες ἔδρες καὶ ἔτσι ὁ Δάλμας—τρομάξαμε νὰ τὸν πείσουμε νὰ ὑπογράψῃ μιὰ τυπικὴ αἴτηση—κρίθηκε καὶ προτάθηκε ὁμόθυμα. Ἡ εἰσηγητικὴ πρόταση τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιεικής ἦταν στὶς κρίσεις της, γράφει γιὰ τὸν Δάλμα, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων: «Αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐτοῦ ἔρευναι εἶναι σημαντικώταται στρεφόμεναι πᾶσαι εἰς ἀναλύσεις καὶ δὴ δρυκτῶν τοῦ τόπου ήμδων, αἵτινες ἔφερον εἰς φῶς ἀξιόλογα πορίσματα. Ἰδιαιτέρως ἐνέκυψεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἀνάλυσιν Ἑλληνικῶν δρυκτῶν,

τῶν περιεχόντων μᾶλλον σπάνια στοιχεῖα (μολυβδαίνιον, τιτάνιον κ.λ.) προσενεγκάλων οὕτω πολύτιμον συμβολὴν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀρυκτοῦ πλούτου. Τοιαύτη μακρά, γόνιμος καὶ σοβαρὰ ἐπιστημονική ἐπίδοσις ἀνέδειξε τὸν κ. Δάλμαν τὸν κυριώτερον παρ' ἡμῖν ἐρευνητὴν ἐν τῇ ἀναλυτικῇ χημείᾳ, ἣτις εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς δλῆς χημικῆς ἐπιστήμης».

Σὲ λίγο μὲ τὴν πρόταση αὐτὴ διωρίστηκε ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας*. Ἄλλα τί εἰρωνεία τῆς τύχης! Τὸ θαῦμα κράτησε—ὅχι σὰν σχῆμα λόγου, μὰ στὴν πραγματικότητα—μόνο τρεῖς μέρες. Μέσα στὶς τρεῖς αὐτὲς μέρες ἔγινε τὸ κίνημα τοῦ Στρατηγοῦ Κονδύλη, ὁ Τσαλδάρης ἔπεσε, καὶ ὅλοι οἱ διορισμοὶ αὐτοὶ τῶν νέων Καθηγητῶν ἀκυρώθηκαν, μὲ τὸν χαρακτηρισμό, ὅπως γράφει τὸ σχετικὸ διάταγμα: «ώς μηδέποτε ὑπάρξαντες». Ὁ Δάλμας, πικραμένος, ξανακατέβηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα καὶ ξαναχώθηκε μέσα στοὺς καπνοὺς τοῦ Ἐργαστηρίου του, χωρὶς κακία, χωρὶς νὰ δείχνῃ τὸ παράπονό του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἀκούραστα τὴν ἀθόρυβη δουλειά του, μὴ ἔχοντας τὸ δικαίωμα νὰ λέγεται οὕτε «τέως Καθηγητῆς»**.

Ἀπὸ τοὺς ξεδιωρισμένους αὐτοὺς καθηγητάς, «τοὺς 63», ὅπως ἔμειναν γνωστοὶ στὴν πανεπιστημιακὴ ἱστορία, γιατὶ τόσοι ἡσαν συνολικά σ' ὅλες τὶς σχολές, σχεδὸν ὅλοι ξανάγιναν γρήγορα μὲ κανονικὴ ἐκλογὴ καὶ διέπρεψαν στὶς ἐπιστῆμες. Μόνο ὁ Δάλμας καὶ πάλι λησμονήθηκε, γιατὶ ἔδρα νομοθετημένη Ἀναλυτικῆς δὲν ὑπῆρχε. Ἀργότερα, κατὰ τὸ 1937, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ ζητήσῃ, ἡ Φυσικομαθηματικὴ Σχολὴ, μὲ πρόταση ἐννέα καθηγητῶν της***, τοῦ ἔβαλε ὑποψηφιότητα γιὰ τὴ θέση τοῦ ἐκτάκτου ἀμίσθου Καθηγητῆ τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, χωρὶς ὅμως τελικὰ νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐκλογὴ του αὐτῆς. Κατὰ τὸ 1939, οἱ φίλοι του στὴ Σχολὴ ξανάφεραν τὸ ζήτημά του καὶ κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς 9ης Αὐγούστου, μὲ 17 ψήφους, κρίθηκε ἰκανὸς γιὰ τὴν ἐπικουρικὴ ἔδρα τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας. Ἄλλα καὶ πάλι δὲν ἔγινε διορισμός του. Ἀκόμη μιὰ φορὰ προσπάθησε καὶ ἔβαλε ὑποψηφιότητα γιὰ καθηγητῆς τῆς Χημείας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παρ' ὅτι στὴν εἰσηγητικὴ Ἐπιτροπὴ ἦταν καὶ ὁ Καθηγητῆς δικός του, δὲ Ζέγ-

* Προεδρικὸν Διάταγμα μὲ ὑπογραφὴν Δ. Χατζίσκου τῆς 30.9.1935. Ἀρ. φ. ΦΕΚ 123 Α/30.9.1935.

** Ἡν δὲ Δάλμας εἶχε λίγο περισσότερο σθένος καὶ δὲν τὸν διέκρινε ἡ ὑπερβολικὴ μετριοφροσύνη καὶ δὲ σεβασμὸς γιὰ τοὺς μεγαλυτέρους του, θὰ εἶχε γίνει Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 1927. Ἀπὸ τότε ποὺ μεταφέρθηκε ἐκεὶ ἡ Δασολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ προσκολλήθηκε στὸ Πανεπιστήμιο καὶ ὅλοι οἱ Καθηγηταὶ τῆς βρέθηκαν μονομάχοι Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ. Ὁ Δάλμας δίδασκε στὴ σχολὴ ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1927 ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐπίστημα τὴν ἔδρα τῆς χημείας, τὴν δποία τυπικὰ κρατοῦσε δὲ Ζέγγελης. Ὁ Καθηγητῆς του τὸν πίεζε νὰ τὸν δώσῃ τὴν ἔδρα, ποὺ γι' αὐτὸν ἦταν μᾶλλον βάρος καὶ δὲν τοῦ ἄρεσε ἄλλος νὰ είναι διωρισμένος καὶ ἄλλος νὰ είναι διπραγματικὸς Καθηγητῆς τῶν σπουδαστῶν, μὰ ἐκεῖνος ἐπέμενε στὴν ἀρνησή του. Νὰ τὸν βγάλῃ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἔδρα του; «Οχι, Κύριε Καθηγητά, ἔμένα μὲ φτάνει ποὺ διδάσκω».

*** Τὸν ἐπρότειναν οἱ ἔξις: Ν. Χατζήδακης, Θ. Σκούφος, Κ. Ζέγγελης, Δ. Χόνδρος, Γ. Ματθαιόπουλος, Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, Γ. Ἀθανασιάδης, Σ. Πλακίδης καὶ Μιχ. Στεφανίδης.

γελης, μὲ τὴν αἰώνια δειλή συμπεριφορά του, ἔχοντας ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν θρασεῖα μαεστρία καὶ τὸν ἐλιγμὸν τῶν ἀντιπάλων του, ἀκόμα καὶ τὴν ἀδίστακτη παρέμβαση τῆς πολιτικῆς, παραμερίστηκε κι' αὐτὴ τῇ φορᾷ χάνοντας καὶ πάλι τὴν ἔδρα. Ὁ Δάλμας, δὲ ἀγαπητότερος καὶ δὲ καλύτερος δάσκαλος, ἐκεῖνος ποὺ μόρφωσε στὴ Χημεία 35 καὶ περισσότερες φοιτητικὲς σειρές, ἡταν μοιραίο νὰ μείνη καθηγητής μόνο στὶς καρδιὲς τῶν μαθητῶν του, χωρὶς ποτὲ ν' ἀποκτήσῃ ἐπίσημα τὸν τίτλο αὐτό.

Παρ' ὅτι προχωρημένος πιὰ στὰ χρόνια, παρὰ τὴ μεγάλη βοήθεια ποὺ εἶχε προσφέρει σ' ὅλους καὶ τῇ συνεργασίᾳ ποὺ εἶχε χρόνια μὲ τὸν Καθηγητὴ Ζέγγελη, στεκόταν μπροστά σ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μεγάλους πάντοτε δειλά, σὰν φοιτητάκος, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ διεκδικήσῃ μὲ σθένος τὸ ἀναμφισβήτητο δίκιο του. Τέτοιο ὅμως ἡταν τὸ κλῆμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τοῦ ἀπόλυτου σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀνώτερους, τῆς αὐστηρῆς ἱεραρχίας, ποὺ τηροῦσαν, καὶ τῆς σεμνότητας καὶ μετριοφροσύνης ποὺ ἔτρεφαν οἱ νεώτεροι ἀπέναντι τῶν μεγαλυτέρων τους. Παράδειγμα ἡ πανεπιστημιακὴ ἔξεγερση τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ 1933.

Στὴν κίνησι αὐτὴ δὲ Δάλμας πῆρε ἐνεργὸν μέρος. Ἡ δουλειὰ ἡταν καταθλιπτικὴ πάντα στὸ πανεπιστήμιο καὶ οἱ μισθοὶ ἔξεντελιστικοί. Οἱ πρωτοδιοιριζόμενοι βοηθοί ἔπαιρναν 1.500 δραχμές τὸ μῆνα καὶ οἱ ἐπιμελητὲς 2.450, μὲ μισθολογικοὺς βαθμοὺς πολὺ κατώτερους ἀπὸ τοὺς πρωτοδιοιριζόμενους καθηγητὲς τῆς Μέσης Παιδείας. Ἀντίθετα, οἱ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι, πάντα βρισκόμενοι κοντά στὴ Σύγκλητο τοῦ Πανεπιστημίου, πλεονεκτοῦσαν. Παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν εὐνοϊκὴν μεταχείρηση, δόθηκε τότε ἕνα ἀκόμα ἐπίδομα στοὺς διοικητικούς, ποὺ θεωρήθηκε ἀπὸ μᾶς σὰν πρόκληση καὶ δημιούργησε δικαιολογημένα μεγάλη ἀγανάκτηση μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ. Σὲ λίγο δόθηκε ἀκόμα, μόνο σ' αὐτούς, γιὰ πρώτη φορὰ τότε, δὲ 13ος μισθός.

"Αρχισαν λοιπὸν διάφορα διαβήματα, μὲ ὅλο ὅμως τὸν ἐπιβαλλόμενο σεβασμὸν καὶ μὲ τὴν συνηθισμένη ἐκ μέρους τῶν δικῶν μας ταπεινοφροσύνη. Σ' αὐτὰ δὲ Πρύτανις ἔδινε καθησυχαστικὲς μόνο ὑποσχέσεις, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τότε ἔτρεξαν σὲ μένα—παρ' ὅτι δὲν ἥμουν στὸ Συμβούλιο τοῦ συλλόγου τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ—οἱ συνάδελφοι ἐπιμεληταί, δὲ Δάλμας, οἱ μετέπειτα Καθηγηταὶ Κόκκορης, Παπασταματίου, Μαρίνος καὶ ἄλλοι καὶ μοδ ζήτησαν, ἀν καὶ ἀπὸ τοὺς περισσότερους δὲ νεώτερός τους, ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὴν ἐκπροσώπηση, σὰν εἰδικώτερος στὰ συνδικαλιστικά. Ἀποτέλεσμα νὰ θεωρηθοῦν τὰ λεγόμενά μου, δταν ἀργότερα μίλησα ἔξ δονόματος ὅλων σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πολλὲς παρουσιάσεις μας στὸν Πρύτανι, ἀνάρμοστα καὶ νὰ περάσουν μονάχα ἐμένα ἀπὸ τὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο καὶ τελικὰ νὰ μὲ τιμωρήσουν. Ὁ Δάλμας, γι' αὐτὸν τὸ ἄδικο κατατρεγμό μου πρωτοστάτησε σὲ μιὰ ἔνδειξη ἀλληλεγγύης, ἀν καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα, ὑπογράφοντας, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, σχετικὸ πρωτόκολλο. Αὐτὸν τὸ κιτρινισμένο χαρτί, μὲ τὶς 70 ὑπογραφὲς ἀγαπητῶν φίλων, ἄλλων ποὺ βρισκόμαστε ἀκόμη μαζί, σὲ κοινοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνες, ἄλλων ποὺ λησμονήθηκαν καὶ ἄλλων

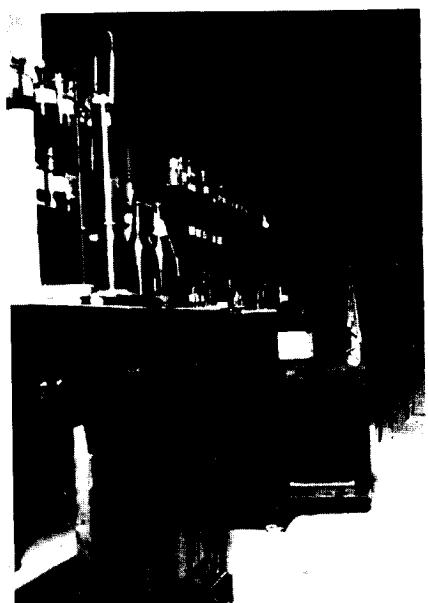
ποὺ βιάστηκαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ζωή, τὸ φυλάω πάντοτε στὸ ἀρχεῖο μου, σὰν ἔνα πολύτιμο κι' εὐγενικὸ αἰσθηματικὸ δοκούμεντο*.

Ο Δάλμας, ἀναστημένος στὴν ἡρωϊκὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ ποτισμένος ἀπὸ παιδὶ μὲ τὰ διδάγματα τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ὑπῆρξε φανατικὸς πατριώτης, σπεύδοντας πρόθυμα σὲ κάθε πρόσκληση τῆς Πατρίδος. Πῆρε μέρος στοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913 καὶ στὶς ἄλλες κατόπιν ἐπιστρατεύσεις. Λοχίας κατὰ τοὺς πολέμους, ἔφθασε ἀργότερα στὸ βαθὺ τοῦ ἑφέδρου ὑπολοχαγοῦ. Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1916, ἀγανακτισμένος ἀπὸ τοὺς ἔξευτελισμοὺς ποὺ μᾶς ἔκαναν οἱ σύμμαχοι καὶ ἀφωσιωμένος στὸν «κουμπάρο» του βασιλιά Κωνσταντίνο, διός τὸν θεωροῦσε κάθε πολεμιστὴς τοῦ 1912, πήγε ἐθελοντὴς κατὰ τὴν σύντομη ἐπιστράτευση ποὺ ἔγινε γιὰ νὰ τὸν προστατέψῃ ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν ἀγγλογαλλικῶν ἀγημάτων στὴν Ἀθήνα. Ἀργότερα, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1920, ἀνή-

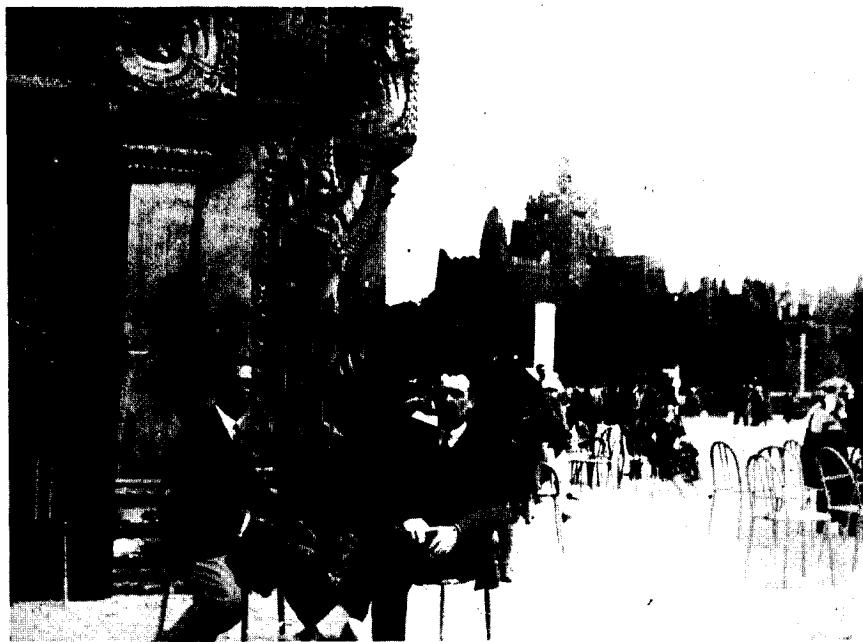
* Ἡ ἔξεγερση τοῦ 1933 ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὰ πανεπιστημιακά μας χρόνια. Ἡταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τὸ παραγκωνισμένο κατώτερο διδακτικὸ προσωπικὸ ζήτησε τὴν ἀναγνώριση τῆς δουλεῖᾶς του. Καὶ μπορεῖ νὰ πῆ κανείς, διτὶ ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ προσέχουν κάπως περισσότερο τὴν σημαντικὴ ἀποστολὴ του. Ὑπῆρξε στὴν κίνηση ἀντὶ μεταξὺ δλων μας, τῶν ὑπαλλήλων-ἐπιστημόνων τῶν διαφόρων ἐργαστηρίων, ἀπόλυτη δμοφωνία, καὶ ἐπαιρον μέρος, στὶς τότε συγκεντρώσεις μας, δλοι, παρασκευασταί, βοηθοί, ἐπιμεληταί, ἐρευνηταί, μὲ γνωστὴ δράση οἱ περισσότεροι, ποὺ πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, ἀργότερα, κατέλαβαν σπουδαίες πανεπιστημιακὲς ἔδρες. Πρύτανις ἡταν ὁ μακαρίτης Στ. Σεφεριάδης, Καθηγητὴς τοῦ Διεθνοῦ Δικαίου. Τὸ ἐπεισόδιο μεταξὺ ἔκεινου καὶ μένα ἔγινε τὸ πρωτὶ τῆς 29ης Νοεμβρίου 1933, στὸ γραφεῖο του, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς παρουσιάσεις μας, μετά τὴν ἀνάθεση σὲ μένα τῆς ἐκπροσώπησης. Παρουσιαστήκαμε ἔκεινο τὸ πρωτὶ δμαδικά. Ἐγὼ ἦταν κεφαλῆς. Ὁ Πρύτανης ὑπεστήριξε διτὶ δὲν μποροῦσε νὰ δώσῃ καὶ σὲ μᾶς τὸν 13ο μισθό, ποὺ δίδονταν στοὺς διοικητικούς, διότι ἡ διατύπωση τοῦ σχετικοῦ ὑπομνήματός μας ἡταν ἀσεβῆς. Σ' αὐτὸ διάπαντησα διτὶ διά τὸ κείμενον αὐτὸ θά ἡταν δυνατὸν νὰ τιμωρηθοῦν οἱ συντάκτες του, ἀλλὰ «μὲ τὴν πρόφασιν τοῦ ὑφους δὲν θὰ ἐπρεπε νὰ μὴ συζητηθῇ ἡ οὐσία». Ἡ κατηγορία ἔναντιον μου στηρίχτηκε σ' αὐτὴ τὴ φράση μου. Στὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο, ποὺ μὲ ἀπαίτηση τοῦ Πρυτάνεως παραπέμφθηκα, εἴχα ισχυρούς φίλους, τοὺς ἀείμνηστους Καθηγητὰς N. Χατζηδάκη καὶ N. Λούβαρη, ποὺ ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὸ δίκαιο τὸ δικό μου καὶ τῆς ὑπόθεσῆς μας. Ἐξ αἰτίας τῆς σθεναρῆς ὑποστήριξής τους, τὸ Συμβούλιο συζητοῦσε καὶ ἔναντιζητοῦσε ἐπὶ 5 μῆνες, προτοῦ νὰ βγάλῃ ἀπόφαση. Καὶ τελικά καταδικάστηκα μὲ τὴν φιλικὴ δμως σύνταση τοῦ Λούβαρη, νὰ μὴ στενοχωρηθῶ ἀπὸ τὴν, εἰς βάρος μου, ἀπόφαση, ἀφοῦ πάρθηκε μὲ μειοψηφία αὐτῶν τῶν δύο. Ἡταν ἀνάγκη σκοπιμότητας, μονοὶ εἶπε, γιατὶ ἡ τυχὸν ἀπαλλαγὴ μου εἶχε τεθῇ ἀπὸ τὸν Πρύταναν σὰν λόγος παραιτήσεώς του. Ἐτιμωρήθηκα μὲνα μικρὸ πρόστιμο. Ἀπὸ τὶς 70 ὑπογραφὲς ποὺ ἔχει τὸ πρωτόκολλο ἀλληλεγγύης, ποὺ συντάχθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Δάλμα, μνημονεύω μερικῶν, ἀπὸ τοὺς σημαίνοντες μακαρίτες: Ἀναλογίδης Χρ., Δάλμας Δ., Δαλιέτος Ι., Δρίκος Δ., Μενεγάκης Ι., Παλαιολόγος Κ., Παπαδάκης Σ., Σαμαρᾶς Σ., Χατζησαράντος Χ. Γιὰ τὰ αἰσθήματα ποὺ δονούσαν τοὺς συναδέλφους τῆς ἐποχῆς ἔκεινης—τοὺς συντάκτες τοῦ πρωτοκόλλου αὐτοῦ—θά πρέπει νὰ προσθέσω ἀκόμα χάριν τῆς ἴστορίας καὶ τὴν κυριώτερη περικοπή του: «Ἡ φράσις, γράφει, τοῦ δμιλήσαντος (Κανδήλη) θὰ ἐπρεπε νὰ κριθῇ ὡς φυσικὴ καὶ ἀπότοκος τῆς οἰκτρᾶς θέσεώς μας καὶ τῆς συνεχούς παραγνωρίσεως τῶν δικαίων μας. Ὁπωδήποτε, Κύριε Πρύτανε, θεωροῦμεν ὑποχρέωσιν τιμῆς νὰ δηλώσωμεν, διτὶ ταυσόμεθα ἀτολύτως ἀλληλέγγυοι πρὸς τὸν δμιλήσαντα συνάδελφον, διτὶ ἀπῆχει τὴν στιγμὴν τῆς πρὸς ὑμᾶς παρουσιάσεως τὸν πόνον πάντων ἡμῶν».

Ο ΥΦΙΓΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΔΑΛΑΜΑΣ
(Φωτογραφία του 1950)

Στις τρεῖς πρώτες δύο Δ. Δάλμας και τό Έργαστηρίου του. (Φωτογραφίες του 1922 του Ι. Κανδήλη). Στήν τελευταία δύο τότε βοηθός του Έμμι. Βογιατζάκης στό Έργαστηριο του Δάλμα. Είναι δύ μετέπειτα Καθηγητής 'Ανοργ. Χημικής Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Φωτογραφία του 1924 παραχωρηθεῖσα ἀπό τὸν ίδιο).

‘Ο Δ. Δάλμας στό ιδιαιτέρο έργαστήριό του της ‘Ανοργάνου Χημείας μεταξύ των φίλων και βοηθών του. Στήν πρώτη σειρά, άπό δριστερά, δ Δημ. Νίδερ, δ Δ. Δάλμας καὶ δ ‘Ελευθ. Στάθης, δ μετέπειτα Καθηγητής της ‘Ανοργάνου. Στή δεύτερη σειρά: Νότης Ζούκιος, Νικ. Σακελλάριος καὶ Γεώργ. Δρίκος. (Φωτογραφία τοῦ 1926 παραχωρηθεῖσα ἀπὸ τὸν κ. Σαλτ. Περιστεράκη).

‘Ο Δ. Δάλμας, κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Παρίσι, τὸ 1932, φωτογραφίζεται στὸ χῶρο τῆς Διεθνούς Έκθέσεως, μαζὶ μὲ τὸν συνάδελφο Γεώργ. Λευκαδίτη. (Φωτογραφία παραχωρηθεῖσα ἀπὸ τὸν τελευταῖο).

Στο Λαϊκό τη 5/5/1960

Τρόικος
Πινακήνος αναμνεστικών
Σενδόμενο- Καλαγιώνων
(T.E.A. X.)

Αγιόπη κ. Τρόικρε,
θέση Ηλιούπολης 10.

Ο συγγραφέας Έγχειρη Ελλάς, Ι. υπόσημη
εξώ την οποίη να γνωρίσσει ότι είναι ια' αναγράφεται.
Τα χρήματα, άλλα πιο πράγματα
παρα' τις έτη 1957-1960 ειν ήτη μεταβολής
της βιβλιογραφίας την οποίαν λαζαρεύεται
"Εργασία Θεοτόκου Αγίας Ειρήνης Χαροκοπίου"
την αίγινην. Εγ όδοιπορος εις τα λαδούρια,
καθ' όντας ένορκης αναπλήρωτος εις
πράξειν ενος κυριάτικων θεραπείας αναγένεση
(1950) εις τον ίδιο Πρόεδρο Δ. Δάλμα, Στη
μητρόπολη Στ. Βαρθολομαίου, εις έπιπλο τη σεβαρά^{της}
κληρονομίας της Ειρήνης Σταυρού.
μέτιον δραχμή, δριαστική, εις τακοπλόρεσμα, εις επημ
τ. Βαρθαραία (Ειρήνης η πατού) γειτ' δραχμές (60)
πεταράσσεται (παναγιώτικη). απόρ. Ν. Βαρβαρίας.

Μετά γέμισε τον ίδιον

Εγχειρίδιον

του Προέδρου:

D.D.

Αύτόγραφο του Δ. Δάλμα. Πρόκειται για μιά μικρή επιστολή του πρόεδρου των Σύνδεσμο Συνταξιούχων του TEAX, σχετική με την έκδοση έντος άναμνηστικού του τεύχους. Δεῖγμα του ώραίου γραφικού χαρακτήρα του, που δεν τὸν διλοίωσε τὸ πέρασμα τῶν χρόνων.

κοντας στὸν σύλλογο τῶν «έπιστράτων», τὸν συναντοῦμε στὴν Ἰδιαίτερη σωματοφυλακή του.

“Ανθρωπος μὲ τέτοια αἰσθήματα καὶ τόσα ἐνδιαφέροντα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν κλάδο, φυσικὸ ήταν ν’ ἀγωνιστῇ καὶ γιὰ τὰ συνδικαλιστικὰ ζητήματά του. Ἐλαβε μέρος, κοντά μας, μεταξὺ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν καὶ μετέπειτα σ’ ὅλες τὶς σχετικὲς ἐκδηλώσεις της. Σύμβουλος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐνώσεως, στὰ πρῶτα Διοικητικὰ Συμβούλια της*, ἐνδιαφέρθηκε τελευταῖα, ὅταν ἀποσύρθηκε ἐπαγγελματικά, γιὰ τὸν Σύνδεσμο τῶν Συνταξιούχων τοῦ Ταμείου Ἐπικουρικῆς Ἀσφαλίσεως Χημικῶν (ΤΕΑΧ) καὶ χρημάτισε ἀπὸ τοὺς πρώτους προέδρους του**.

Ο Δάλμας δὲν ἀπόκτησε δική του οἰκογένεια. Σπίτι του ἦταν τὸ Χημεῖο καὶ παιδιά του, οἱ φοιτητές του. Εἶχε συγγενεῖς μακρινώτερους, τοὺς δοποίους, παρ’ δτι καὶ τὰ δικά του οἰκονομικὰ ἦταν περιωρισμένα, τοὺς φρόντιζε καὶ τοὺς βοηθοῦσε ὅλους. Ἀλλὰ κι’ ἐκεῖνοι, ἀνταποδίδοντας τὴν ἀπλοχεριὰ καὶ καλωσύνη του, τὸν περιέθαλψαν ἀργότερα μὲ στοργή, παρέχοντάς του οἰκογενειακή προστασία καὶ σ्टέγη, κατὰ τὰ τελευταῖα κουρασμένα χρόνια τῆς μακρᾶς ζωῆς του.

Ο ἀξέχαστος αὐτὸς δάσκαλος μας τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, δίκαια ἀναγνωρίστηκε σὰν τὸν πρωτεργάτη αὐτοῦ τοῦ μαθήματος. Ριζωμένος στὶς καρδιὲς καὶ ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τὴν ἑκτίμηση τῶν πολυάριθμων μαθητῶν του καὶ τῶν συνεργατῶν του, ὑπῆρξε, ἀν καὶ χωρὶς ἐπίσημη ἔδρα, δ ἀδιαφιλονίκητος Καθηγητὴς Χημείας τοῦ Πανεπιστημίου. Γι’ αὐτό, ὅταν πολὺ ἀργότερα ἰδρύθηκε τέλος ἡ ἔδρα τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, δ πρῶτος Καθηγητὴς της κ. Θ. Χατζηϊώννου, ποὺ σὰν φοιτητής καὶ στέλεχος κατόπιν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δὲν εἶχε τύχει νὰ τὸν γνωρίσῃ προσωπικά, θεώρησε πρώτη οποχρέωσή του

* Ἐχρημάτισε Σύμβουλος τοῦ 2ου Διοικ. Συμβουλίου ὑπὸ Πρόεδρον τὸν Ν. Ζάρπαν (1925 - 1926). Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ 4ου Διοικ. Συμβουλίου ὑπὸ τὸν Γ. Ματθαιόπουλον (1926 - 1927). Σύμβουλος τοῦ 7ου Διοικητ. Συμβουλίου ὑπὸ τὸν Γ. Ματθαιόπουλον (1928 - 1929).

** Ο «Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ταμείου Ἐπικουρικῆς Ἀσφαλίσεως Χημικῶν» ἰδρύθηκε τὸ 1947 ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Κ. Δόσιο καὶ ἄλλους παλαιμάχους συναδέλφους. Μεταξὺ τῶν πρώτων Προέδρων του συγκαταλέγεται καὶ δάλμας. Τὸ 1957 θέλοντας νὰ βοηθήσῃ τὰ μικρὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Συνδέσμου αὐτοῦ τύπωσε ἔνα τεῦχος ποὺ πουλιόταν στοὺς χημικοὺς κι’ ὅλα τὰ κέρδη του ἔμπαιναν στὸ Ταμεῖο τοῦ Συνδέσμου. Αὗτὸς εἶναι τὸ τελευταῖο δημοσίευμά του ποὺ ἔχει ἔνα ἀρκετά μακρὺ τίτλο. Γράφει στὸ ἔξωφυλλο: «Τεῦχος ἀναμνηστικὸν τῶν συνταξιούχων τοῦ Ταμείου Ἐπικουρικῆς Ἀσφαλίσεως Χημικῶν. Προσωπογραφίαι καὶ βιογραφικά σημειώματα. Πρωτοπόροι τῆς Ἐπιστήμης. Αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστήμαι. Χημεία καὶ Χημικοί». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καταστατικὸ τοῦ Συνδέσμου περιέχονται σ’ αὐτὸ πολλὰ καὶ διάφορα. Ἐπιστημονικά, Ιστορικά καὶ βιογραφικά, δλα ἀνάμικτα ἀλλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα. Στὶς τελευταῖες σελίδες του εἶναι τυπωμένες οἱ εἰκόνες τῶν εἰς τὸν διεθνῆ χώρῳ μεγάλων πρωτοπόρων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὶς εἰκόνες αὐτὲς τὶς εἶχε ἐκδώσει καὶ πρωτότερα, σὲ χωριστὸ τεῦχος, μὲ τὸν τίτλο: «Οἱ πρωτοπόροι τῆς Ἐπιστήμης». Τὸ χειρόγραφο γράμμα του, ποὺ δημοσιεύουμε στὸ βιβλίο αὐτό, πάν δεῖγμα τῆς γραφῆς του, ἀναφέρεται ἀκριβῶς σ’ αὐτὴν τὴν προσφορὰ του πρὸς τὸν Σύνδεσμο, ποὺ ἐκεῖνα τὰ χρόνια εἶχε γίνει γι’ αὐτὸν ἡ κύρια ἀπασχόλησή του.

νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ στὸ σπίτι του, κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1966, προσφέροντας σ' αὐτὸν ἔναν δφειλόμενο φόρο τιμῆς καὶ σεβασμοῦ. Μιὰ ἀναγνώριση πρὸς τὸν πρῶτο «δάσκαλο» τοῦ μαθήματός του, ἃς μὴν ἦταν καὶ ἐπίσημα διδάσκαλος του. Ὁ φίλος Καθηγητῆς διηγεῖται πῶς διδάσκαλος τὸν δέχτηκε κοντά στὸ κρεββάτι του—κλινήρης πιὰ ἀπὸ καιρό, ἀνήμπορος τὸ σῶμα, μὰ ζωντανώτατος ἀκόμα στὸ μυαλό — καὶ συζητήσανε πολλά. Τοῦ εἶπε γιὰ τὴν ἴστορία τοῦ μαθήματος στὸ Πανεπιστήμιο, γιὰ τὶς δικές του σκληρὲς προσπάθειες, γιὰ τὸν δραματισμὸν του πάνω στὴν ἀποστολὴ τῆς νέας ἔδρας καὶ τὴν ἔρευνα. Γελαστός, μὲ διαύγεια στὴ σκέψη, μὲ σοφία, μὲ ἐγκαρδιότητα. Καὶ ὅταν, φεύγοντας ἑκεῖνος, τὸν ἀποχαιρέτησε, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐχή: «Νὰ ἔχῃς γιὰ ἔμβλημά σου, παιδί μου, τὰ πάντα γιὰ τὸν φοιτητή!». Αὐτὸν ὑπῆρξε τὸ κίνητρο καὶ ἡ ἀποστολὴ μιᾶς δλόκληρης ζωῆς.

Αργότερα εἶχα τὴν τύχη καὶ ἐγώ, μαζὶ μὲ τὸν ἄλλοτε βοηθό του, φίλο Καθηγητὴ κ. Ἐλ. Στάθη, νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦμε στὸ σπίτι του, λίγο καιρὸ πρὸ τοῦ θανάτου του. Κλινήρης πάντα διδάσκαλος, μὲ τὸ παλιὸ γραφεῖο του στὸ ίδιο δωμάτιο καὶ τὶς βιβλιοθήκες του γύρω, γεμάτες ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀγαπητά του βιβλία, μὲ φανερὰ κουρασμένο τὸ σῶμα μὰ φωτισμένο καὶ γελαστὸ τὸ πρόσωπο καὶ λαμπερὸ πάντα τὸ πνεῦμα, ξαναθυμήθηκε καὶ φλυάρησε μαζί μας γιὰ δόλα τὰ δύσκολα μὰ ἀξέχαστα περασμένα χρόνια καὶ τοὺς κοινοὺς ἀγῶνες μας. Τὶς μελέτες, τὶς διαμάχες, τοὺς φίλους. Θυμήθηκε ἀκόμη καὶ γελάσαμε μαζὶ γιὰ τὴν ἀλησμόνητη φάρσα, τὴν πρωταπριλιάτικη καὶ τὶς ἄλλες, ποὺ διασκέδαζαν τότε τὴν ἀπομόνωσή μας στὸ Χημεῖο. Αὐτὴ ἡ ἐπίσκεψη μένει γιὰ μᾶς ἔνας ώραιος συγκινητικὸς ἀποχαιρετισμὸς γιὰ ἔνα ἀλησμόνητο μεγάλο φίλο. Τὴν 3η Μαρτίου 1967 ἔσβυσε ἥρεμα ἡ ζωὴ του, ποὺ ὑπῆρξε διαρκῆς εὐγενικῆς προσφορὰ γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τοὺς συνανθρώπους του.

Π Η Γ Ε Σ

Καὶ τὸ κεφάλαιο, τὸ ἀφιερωμένο στὸν πρωτοδάσκαλο μας τῆς Χημείας Δημήτριο Κ. Δάλμα, τὸ ἔγραψα κυρίως μὲ βάση τὶς προσωπικές μου ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν μεταξύ μας συνεργασία καὶ τὴν πολύχρονη ἐγκάρδια φίλια μας. Γι' αὐτὸν πρωτόγραψα μετά τὸ θάνατό του («Χημικά Χρονικά» Τόμος 32 B (1967) σελ. 106) καὶ ξανάγραψα τελευταῖα, εἰς τὴ σειρὰ τῶν ἄλλων ἀρθρῶν μου, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς πρωτεργάτες τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν («Χημικά Χρονικά, Γεν., Ἐκδ.», τεύχος Μαρτίου 1973, σελ. 39 - 46). Τὸ τελευταῖο αὐτὸν δημοσίευμα, μὲ πολλές βελτιώσεις καὶ συμπληρώσεις σὲ χρήσιμα στοιχεία, ἀποτέλεσε τὸ κείμενο τοῦ προτηγουμένου κεφαλαίου. Ἀκόμα μὲ βοήθησαν οἱ διηγήσεις πολλῶν κοινῶν φίλων, ἄλλοτε μαθητῶν του.

Βοηθητικὲς πηγὲς ὑπῆρξαν ἐπίστης, ἑκτὸς ἀπὸ τὸ προσωπικό μου ἀρχεῖο, καὶ τὰ ἔξι:

Τὰ δημοσιεύματα καὶ οἱ μελέτες τοῦ ίδιου εἰς τὶς εἰσαγωγὲς τῶν δόκιμων ἀναφέρονται καὶ ὀρισμένα ιστορικὰ τῆς ζωῆς του.

«Ἐργα». Τεχνικὸν Περιοδικόν. «Ἐτη 1925 - 1932.

«Χημικά Χρονικά». «Ἐτη 1936 - 1957.

«Ἐνωσίς Ἑλλήνων Χημικῶν: 50 χρόνια ζωῆς καὶ δράσεως» (7 Ιουλίου 1924 - 6 Ιουλίου 1974). Πανηγυρικὸν τεύχος. «Υπὸ Ιω. Δ. Κανδήλη Αθῆναι 1974.